

אדירי תורה

תולדות חיבורם של גדולי ישראל גאוני וגדולי תורה שלא התפרסמו ספריהם

ספר משנת חכמים

איזה פעמים, ביניהם דפוס "פעלדהיים", ומהדרות "עוז והדר" בסוף מסכת אבות.

תולדות חיי המחבר והספר

הגה"ק "כחד מן קמאי בדרא" החכם הכולל רבי משה חגיז זצוק"ל⁵ נולד לאביו הגה"ק המפורסם רבי יעקב חגיז זצוק"ל בעל "הלכות קטנות" בעיר הקודש ירושלים סביבות שנת ת"ל. דור שבו נולד הגה"ק רבי משה הי דור תהפוכות, סמוך ממש⁷ להמאורע שהרעיש כל הגולה ה"ה נובלות שבתי צבי שר"י, והגה"ק רבי יעקב חגיז אביו היה מעורב הרבה במאורעות המעשה הלז⁸, ועל רקע תקופה זו הסוערת נתגדל הגה"ק רבי משה. רבי משה נתייתם מאביו בגיל צעיר ונתגדל על ברכי זקינו אבי אמו הגה"ק רבי משה גאלאנטי זצוק"ל⁹. בעודו צעיר לימים עזב עיר הקודש ירושלים, להדפיס ספריו, וספרי אביו, ולהשתדל על תמיכה כספית של הישיבה¹⁰. כך התחיל רשימה ארוכה של

נסיעות שהמשיך לכל אורך ימי חייו שהיה נוסע ממדינה למדינה בכל תפוצות הגולה, ממצרים לאיטלי ואח"כ לאמסטרדם – בעיר זו קפץ עליו רגזו של פרשת "נחמי" חיון" (עיין להלן) והוצרך לעזוב העיר - ומלט ללונדון ומשם לאשכנז, ששם שהה כמה שנים בעיר המבורג. ורק בסוף שנותיו לאחר יובל שנים של טלטול חזר לארץ ישראל והתיישב בצפת, שבה נסתלק קרוב לבן תשעים שנה¹¹.

במסעיו וטלטוליו השתלם והתפרסם כגאון גדול וקדוש חכם הבקי בהרבה חכמות ומדע ולשונות, אשר גדול כוחו להשפיע דיעותיו בעטו הפיוטית. גולת הכותרות של פעולותיו של רבינו היה מלחמתו הגדולה נגד שירי של הכת של ש"ץ וכל הדומה להן, בזה הי' ממשיך בדרכי אביו וזקינו הנ"ל שהיו בראש הלוחמים כשהכת הי' בתקופה. הפולמוס הראשון אשר רבינו עמד בראש המערכה הי' השערורי' של "נחמי" חייא חיון" וספרו "עוז לאל-הים"¹², בפולמוס זו הצליח במערכתו - בגודל כוח

הספר הק' משנת חכמים' חיבר "המני"ח" ה"ה הגה"ק המפורסם בדורו לוחם מלחמת ה' רבי משה חגיז זצוק"ל. הספר אשר בנוי כפירוש על מ"ח קניני תורה, בו הוא מבארם לעומקם והקיפם, ומרחיב ביסודות של לימוד התורה וגדול השפעתה, נדפס בחייו בשנת תצ"ז בעיר וואנזיבעק בהסכמת הגה"ק רבי יחזקאל קנצינילניבויגן זצוק"ל אב"ד אה"ו, ולכמה שנים ספו ותמו מן השוק, עד אשר לא נשאר בכל תפוצות ישראל אלא מתי מספר ומבוקש כמטמונים. בשנת תרכ"ז נדפס עוה"פ בהסכמת גדולי ישראל הגה"ק הדברי חיים מצאנז והגה"ק רבי יצחק אייזק מקאמארנא זצוק"ל³. הספר נדפס לאחורונה ברוב פאר

1 הערה. ספר קדוש זו הוא די מפורסם ובפרט בדורות הקודמים הרבו להביא מספר זו, אולם תולדות חייו של רבינו אינן ידועים כ"כ ע"כ בחרנו להתמקד על ספר זה.

2 כך היה נוהג לחתום שמו על כל כתביו ר"ת של "הצער משה ין יעקב חגיז".

3 וז"ל בהסכמה "ספר משנת חכמים הלא הוא מוסכם בכל העולם ומי כמוהו מורה".

4 הפני יושע בהסכמת ספר שתי הלחם שו"ת של רבינו.

5 מן ההכרח להקדים שבאמת קצרו ידיו בבמה הלזו לגלול חייו הסוערים והמורכבים של גאון וקדוש זה, ונשתדל לסקר בקצרה תולדות חייו.

6 מייסד ישיבה "בית יעקב" בירושלים שבו גדלו הרבה גדולי ישראל, הישיבה היה נקראת "ישיבת ההסגר" או "חכמי ההסגר" מחמת שקבלו התלמידים שלא לעזוב הבית המדרש שלא לצורך⁷ ההתאסלמות של שבתי צבי היה בשנת תכ"ו רק ד' שנים קודם שנולד רבינו.

8 רבי יעקב לחם עוז בהכת בכלל, ובפרט נגד תלמידי היוצא מיישיבתו "בית יעקב" ה"ה הנודע לשמצה "נתן העזתי" שהיה הנביא שקר לשבתי צבי שר"י, ומקודם לכן היה מבחיר תלמידיו של רבי יעקב חגיז.

9 הנקרא מהר"ם גאלאנטי השני, ומכונה "הרב המג"ן", ניהל הישיבה של חתנו לאחר פטירתו, והוא היה הראשון להתמנות בתור "ראשון לציון" כראש רבני ירושלים. החיד"א בשם הגדולים כ' דבורו היה פ"ז חכמים גדולים בירושלים, וכתבו דמפני כן התקין מהר"ם גאלאנטי שלא יהא תור "רב" בירושלים מפני גדלותם של החכמים שלא יהי' נראה כאלו אחד משתלט עליהם, רק נקרא "ראשון לציון".

10 זהו הסיבה הרשמי אבל יש שתולין הסיבה לעזובתו עיר מולדתו לשיריים של כת הבזוי של ש"ץ שמצאו קן לה בישיבה של אביו בירושלים ומחמת כן לא מצא רבינו מנוח בהישוב בירושלים.

11 שנת פטירתו לא ידוע בדיוק, והחיד"א – שהיה בן דורו – כ' "והאר"י ימים קרוב לתשעים שנה".

12 סיקור המאורע בקצרה. נחמי' חיון הוגר לפראג מקור מוצאו לא הי' ידוע, הוא לכשעצמו אמר שהי' ליד צפת אבל נתברר שזה לא הי' האמת, יש אומרים שנולד במצרים ואחרים שמים מקור מוצאו בעיר סרייבה שביגסלבי, כאמור ראשית התנוצצות השפעתו התחילה בעיקר בפראג, כשהיה אורח בבית הגה"ק רבי דוד אופנהיים שהיה מפורסם בבית עקד הספרים שלו, אשר שם בלע נחמי' ימיו. נחמי' היה גדול בנגלה ונסתר ותואר פניו ולבושו החיצוני הי' מפליא פלאות, גדולים וטובים טעו בו, בנוסף לזה נאמן ביתו משמשו היה מספר מעשה נפלאותיו והעיד

ששכינה שורה עליו. בני ביתו של רבי דוד הנ"ל נתקברו אליו וספרו בשבחו, בעת ההוא היה מתאכסן בביתו של רבי דוד אופנהיים הגה"ק המפורסם רבי נפתלי כץ בעל סמיכות חכמים מגדולי דורו ורבינה המובהקים, אשר גם הוא התיידד עם נחמי', וכאשר הכין נחמי' ספרו להוציאו לאור ביקש מרבי נפתלי כ"ץ הסכמה, רבי נפתלי כתב לו הסכמה חמה על אף שזה היה הספרי היחידי שכי' הסכמה עליו (למעשה נתחרט על זה מאוד כל ימיו, ועמד בצד הגדולים שלחמו נגד נחמי'). כשהספר יצא לאור נתגלה שם דברים שקצצו בנטיעות אמונת אומן ביסודות האמונה של מסורת ישראל, זאת ועוד נתגלה שם שחלק העיקרי מהספר הי' מיוסדים על דרשת של דופי שדרש ש"ץ בשעתו, ואכן נתגלה הדבר שנחמי' במסע נדידו התיידד עם תלמידי ש"ץ שר"י ובעיקר עם אברהם מיכאל קורדונו, ומטרתו הי' בספר זו להלהיב תמימי דרך עם תורת ש"ץ שר"י. ואז התחיל שערורי' גדולה שפרטיה ארוכים מדי, למעשה קם רבינו ביחד עם גאון ישראל החכם צבי זצוק"ל ועמדו בראש הלוחמים באמסטרדם אשר נחמי' הגיר לשם להדפיס ספרו, כשבית דין הספרדי שבעיר אמסטרדם בראשותו של הג' רבי שלמה איילון תמכו בנחמי' ורדפו את רבי משה והחכם צבי, עד אשר הצריכו להימלט משם, והיה כל הגולה כמרוקחת על מעשה הלז. אבל למעשה הצליחו גדולי ישראל אלו לפרסם שמו לשמצה בכל הגולה, וכך נשאר שמו לדראון עולם.

הכתיבה ותוכחה שהי ל¹³ - להחרים האיש וספרו, ונתגלה קלונו של נחמי' ברבים כאיש שבתאי נסתר. מעשה זו הבהיר לו ולעוד גדולי ישראל של התקופה שכת השבתאית מתחיל להתנוצץ ולהשריש מחדש, ומני אז לחם מלחמת חרמה נגד "מגידי" שבתאים נסתרים שהיו מסתובבים בעיירי אירופה והי' מלכדים במצודותם אנשים תמימים שלא ידעו על מה חרי אף הגדול הזה¹⁴. רבינו גם ידוע כראש המעררים על הגה"ק הרמח"ל זצוק"ל שבעבור מעשיו וספריו שעורר פלאות חשדו בו גדולי ישראל של התקופה כתופעה חדשה של משיח שקר, ואכהמ"ל בזה.

רבינו שהי' סופר פורה כתב כמה ספרים חלק גדול הוא ספרים על מלחמותיו נגד הכת¹⁵, אבל הוא כתב ספרים גם בכל שדה היהדות והלכה שו"ת מוסר והשקפה, ונפרטם "לקט הקמח" ליקוט שו"ת ופסקים בהלכה. "אלה המצות" על תרי"ג מצות. "שפת אמת" ו"פרשת אלה מסעי" על שבח ארץ ישראל ומקומותיה הקדושים. "צרו החיים" מוסר, "שתי הלחם" שו"ת, ועוד.

הספר משנת חכמים אשר הוא "אהוב למעלה ונחמד למטה" חלק רבינו לשני חלקים הכ"ד קנינים הראשונים תארו בשם "משנת חסידים" וכולל תשל"ה אותיות, והכ"ד אחרונים בשם "נשמת חכמים", (אולם לא זכינו לאור אלא החלק הראשון על אף שכבר כתב הקדמה לחלק השני בחלק הראשון). מיוחד הוא הספר משנת חכמים אשר בו "משה שפיר קאמר" ודרש "כמושה מפי הגבורה"¹⁶ שמשלב דברי מוסר נוקבים ביחד עם ביאורים בבקיות מפליאה בכל רחבי חז"ל ומדרשים וספר הזוהר כל רז לא אניס ליה, וגם דרך הרבה דרוש בדושים נפלאים ונהדרים, גם הרבה להביא מאמרי אביו ושאר גדולי ישראל כפי שכותב בהקדמה שלא בא לחדש דבר בהספר ועיקרם של הדברים בנוי על מה שכתבו גדולי ישראל לפניו.

מדברי תורתו/ותוכן הספר

נציין איזה דברים נחמדים ונפלאים מהספר, מהם אשר נתפרסמו רבות ומתבדרין מבי מדרשא על אף שלא ידוע כ"כ מקורם¹⁷.

א. טעם חינוך האם להניח ידו של הילד על העינים בשעת קריאת שמע

שכך דרכה של תורה האשת חיל המגדלה את בניה לדת הישראלית, הרי זו באור הבוקר, כמשקימה את הילד מעל הערש מנקחת ידיו ומכנינה לו ביד אחת פרוסת הלחם חם או יבש, וביד ימנית תופסת לו את ידו הימנית ואומרת לו סגור עיניך ושים את ידך עליהם ואמור אחרי מה שאני אומר לך, ואח"כ תאכל מזה הלחם שבידי, ומתחלת ואומרת לו אמור תיבה בתיבה אחרי, ועיניך סגורות חלילה לפתוח אותם, היא אומרת שמע, והוא עונה אחריה שמע, ישראל ישראל עד שמסיים כל פסוק שבכתב ושבע"פ מאחדותו יתברך, דכל ימי משעת מעשה הייתי מתקשה מה זה ועל מה זה אמו מחייבת אותו לקבור את עיניו ולשית ידו עליהן, העיקר שילמוד פסוק האחדות ויאמר אותו, א"כ מה צורך לסגירת עיניו. והנה אחר עמדי על דעתי הכרתי וראיתי בחוש הראות דמנהגן של ישראל ואפילו דבר קל כזה תורה שלימה הוא, דהנה הרמז נכון נמצא בפעולת זו שעושה האם עם בנה ולפיכך צוה עליו שלמה המלך "ואל תטוש תורת אמך" דהיינו תורת היחוד שהאם מלמדת את בנה בעינים סגורות שהוא לרמוז וללמוד לו שעיקר האמונה אינה צריכה לידעה על פי טענה וחקירה. (אות תצד, תצה)

ב. הוידוי של הקדוש הגאון רבי חיים רייצליש זצוק"ל¹⁸ הי"ד גאב"ד לעמבערג

ומה מאוד תמה אני ורעדה אחזתני אין ימלאם לבם של שום רב לקבל רבנות על פי ממון לשררה דמלבד מה שאיסורו מבואר מצד הדת והשכל, בפרט אחר שומעם וראותם מעשה שהיה בק"ק לעמבערג הנקראת לבוב מהצוואה שעשה האב"ד הקדוש מוהר"ר חיים רייצליש זכר צדיק לברכה – זו שנת פת"ח ה' אוצרו לקבל נשמת קדשו זה – שמימות רבי עקיבא עד עכשיו

לא קם כמוהו ויוצא ה' את כלי זעמו כי מלאכה הוא לה' אלוקים צבאות בכללות ארץ פולין שכך עלתה בימיהם וימינו להיות צדיק יסוד עולם מקדש שם שמים ברבים ולסבול כמו עינינו ויסורין קודם מיתה ושריפה שגזרו עליו, והכל קבל עליו בשמחה והתוודה ברבים שמה שצוה לחתוך ידיו היה מפני שסיפר מעותיו לשררה לקבל הרבנות וכו' וממשיך בדברים נוראים אין התודה על איברי הגוף שלו שחתכו אותו לגזרים ביסורים קשים. (ת"ה ת"ו)

ג. כבוד בית המדרש, והמעשה עם זקינו של רש"י

צריכין אנו לכבד ולרביץ הבתי כנסיות ובתי מדרשות שהם לנו למקדש מעט, וכדרך שמכבדין בתי המלכים יש לנו לנהוג בו כבוד ואמרו בספר החסידים על אבי אביו של רש"י¹⁹ ז"ל שהיה מכבד בזקנו את המקום הארון שבו ס"ת עי"ש, דעם היות כי שמועה זו אינה נכנסת לאזני מטעם סוד הכמוס במעלת רמזי קדושת חלקי הזקן העליון, ואין דעתי מסכים לזלזל בקדושתה נגד הארון שבו הס"ת, עם כל זה בתר מחשבת הלב אזלינן וה' יראה ללבב, ואותו חסיד בתם לבבו היה עושה כיבוד זה לש"ש דהיינו שהיה מזלזל בכבודו לעיני ההמון נגד כבוד תורת אלקינו שעל ידי כך ממנו יראו וכן יעשו ההמון הישראלי. ודאי שהיה מעשהו לרצון לפני ה' והיה שכוו המאור הגדול בן בנו רש"י ז"ל שהאיר עיני כל ישראל בבאור המקרא וההלכות שאין ערוך אליו. (רי"ט)

ד. כבוד הספרים של בעל כנסת הגדולה

ובכלל כבוד התורה יש להזהר שאם קורא והוצרך להפסיק שישגור הספר או יכסנו, שאם ניח אותו מגולה, שמא יפול עליו מים, או איזה לכלוך, ולא יהפוך אותו על פניו כי הוא דרך ביזוי להספר, כמ"ש רז"ל בפרקא בתרא דעירובין. ושמעתי שהגאון האמיתי בעל כנסת הגדולה ז"ל היה לו וילון ממשי וכשהיה פוסק מת"ת היה פורס אותו וילון על הספרים, כי היה קשה לו לפי מלאכתו לחזור ולפתוח כל הספרים שהיו צריכין להיות נפתחין לפניו. (רי"ט)

מראשי הקהילה היהודית בלבוב, בעבור שהשתדלו להשיב מומרו ליהדותו, ודנו אותם הכומרים ימ"ש על זה ועל ביזוי האמונה הנוצרית. וסבלו עינינו קשים ומרים עד שהוציאו להרוג במיתות משונות, הי"ד.

¹⁹ לציין דבספר חסידים (סי' קכ"ח) כ' "מעשה ברבינו יעקב בן יקר" שהיה רבו של רש"י, ו"בראשית חכמה" שער היראה פט"ו הביא המעשה כמו שכ' רבינו כאן.

¹⁷ מן הראוי לציין דהמעשה המפורסם שהיה בימי האריז"ל בא' מן האנוסים ששמע מהרב שדרש מענין לחם הפנים, ואותו אנוס צוה את אשתו שיעשה לחם הפנים וכו', מקורו טהור בספר משנת חכמים (ר"כ).

¹⁸ המעשה ידוע "כמשפט האחים רייצס" הוא משפט אנטישמיטי שהתרחש בלבוב באביב ה'תפ"ח בו נידונו למוות אכזרי הגה"ק רבי חיים רייצס מלבוב, ואחיו הקדוש רבי יהושע רייצס,

¹³ ותמה אני אם יש מהני מילי מעלייתא בדור הזה מי שידוע להוכיח כמותו ולרדות ולפטם כמותו, הפני יהושע בהסכמה הנ"ל.

¹⁴ בתקופה ההוא היטובו מגידים אלו להסתיר דרכם ורק למבינים ומלומדים בנושא הי' היכולת לגלות ערפם הקשה.

¹⁵ אגרת קנאות, מלחמה לה', עדות לישראל, שבר הפושעים, למען דעת כל עמי הארץ.

¹⁶ מת"ד הגה"ק רבי יחזקאל קצנלינבויוגן הנ"ל.